

УДК 821.111 (73).09

А.І. ЛІМБОРСЬКА,
*викладач кафедри іноземних мов
Черкаського державного технологічного університету*

ПОСТАПОКАЛІПТИЧНЕ МАЙБУТНЄ І ДОЛЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ГОТИКИ: РОМАН «ДОРОГА» КОРМАКА МАККАРТІ

У статті аналізуються основні художні й естетичні принципи зображення постапокаліптичного майбутнього цивілізації в контексті нової готики у романі Кормака Маккарті «Дорога». Письменник органічно поєднує у творі елементи південної готики з новим специфічним явищем – постапокаліптикою. Виявлено основні типологічні риси постапокаліптичного роману та його зв'язок з неоготикою. Проаналізовано сюжет та проблематику роману «Дорога» в аспекті таких характеристик як присутність у творі дивних фантазмагоричних, як правило, «жахливих» образів; наявність неоготичних персонажів, які виявляються здатними на жахливі злочини; звертається увага на використання автором трагічних символів і алегорій; заявляє про себе велика кількість «зашифрованих» метафор; які поглиблюють у читача трагічне відчуття приреченості світу і людини, їхньої можливої духовної деградації і навіть загибелі, що може трапитися в результаті невідомого катаклізму або катастрофи. Автор статті доходить висновку, що роман Маккарті «Дорога» за своєю основною тональністю можна визначити як ентропійний постапокаліптичний твір, у якому риси неоготики підсилюють основні мотиви глобальної катастрофи людства, коли цивілізація стає далекою історією і людина як особистість постає перед новими моральними й історичними викликами.

Ключові слова: постапокаліптика, постапокаліптичний роман, неоготика, південна готика, ентропійний твір, роман «дороги».

Інтерес до глобальних цивілізаційних катастроф людства у літературі США все ще залишається у центрі уваги багатьох письменників початку XXI століття. Особливо гостро проблеми людства техногенного і гуманітарного характеру постали в контексті трагічного усвідомлення «кінця історії», що багатьма мислителями постсучасності оцінюється як закономірний наслідок поступу цивілізації, яка сьогодні опинилася перед новими глобальними викликами постсучасності, погіршенням екологічної ситуації та можливими наслідками ядерної війни. Художня література не знаходиться осторонь таких грандіозних процесів. Виразно заявляє про себе новий специфічний жанр літератури – постапокаліптичний роман, у центрі якого – жахливі наслідки глобальних катаклізмів і катастроф людства.

Закономірно, що постапокаліптична література сьогодні знаходиться у центрі уваги багатьох дослідників, серед яких не можна не згадати Г. Боева, М. Галіна, С. Сальвестроні, С. Філліпова, Л. Фішман. Однак ще велика кількість проблем залишаються далекими від остаточного розв'язання і вимагають вдумливого та критичного осмислення. Зокрема, це стосується дослідження постапокаліптичного роману, його поетики, філософських та історичних причин його виникнення. Відтак мета цієї статті – проаналізувати специфіку постапокаліптичного роману «Дорога» («The Road», 2006) одного з яскравих представників «нової готики» в літературі США початку XIX століття Кормака Маккарті. Особливу увагу при цьому планується зосередити на поєднанні рис постапокаліптики у творі з неоготикою, яка допомагає письменнику створити особливу атмосферу «жаху» і має вплив на формування системи образів, сюжету та стиль роману.

Апокаліптичний роман сьогодні літературознавці схиляються розглядати у розрізі двох основних піджанрів: власне апокаліптичного та постапокаліптичного. Твори, які написані в апокаліптичному ключі, розповідають про наближення катастрофи (потоп, епідемія, прихід нового льодовикового періоду). У постапокаліптичному піджанрі сюжет розгортається у світі, який уже зазнав глобальної катастрофи, і в центрі таких творів – трагедія цивілізації на тлі занепаду і навіть загибелі людства в результаті трагічних обставин і подій (падіння астероїда, вторгнення інопланетян, пандемія, ядерна катастрофа тощо).

Постапокаліптичний роман у США пов'язують із такими авторами як Стівен Кінг – роман «Темна Башта» («The Dark Tower», 1982), Пол Остер – «У країні останніх речей» («In the Country of Last Things», 1987), Джон Апдайк – «До кінця часу» («Toward the End of Time», 1997), Кормак Маккарті – «Дорога».

У зв'язку із загостренням терористичної загрози і ядерної небезпеки для людства сьогодні справедливо дослідники пишуть про те, що жанр постапокаліптичного роману посідає виключно важливе місце у літературі останніх років [1, с. 301]. Щоправда, самий термін «постапокаліптика» почав широко використовуватися упродовж 1990 – 2000 років, зокрема в літературознавстві [1, с. 302]. Витоки постапокаліптики вбачають в антиутопії, дистопії, науковій фантастиці та фентезі [1].

Сьогодні важко чітко визначити послідовний комплекс типологічних характеристик постапокаліптичної літератури, але, принаймні, можна виокремити низку основних її типологічних рис: присутність у творі дивних фантазмагоричних, як правило, «жахливих» образів (принаймні таких, що викликають огиду або страх); наявність неоготичних персонажів, які виявляються здатними на нелюдські злочини; у творах такого ґатунку прослідковуються трагічні символи та алегорії; заявляє про себе велика кількість «зашифрованих» метафор; в основі постапокаліптики – катаклізми, що зумовлюють драматичний кінець світу; роман містить події, які свідчать про наближення до великого суду людства та є провісником появи нового світу [2, с. 6].

Сюжет такого роману, як правило, розгортається у майже безлюдному світі, що переживає наслідки глобальної катастрофи. Провідний мотив – загибель усього живого, героїв переслідує відчуття трагічної самотності і страху, у творах багато натуралістичних описів жахливих і навіть потворних післяядерних пейзажів, у тому числі і міських, де змальовуються зруйновані будинки, рештки важкої, напризволяще залишеної техніки і знарядь праці колишньої цивілізації [3, с. 340].

Саме ці риси постапокаліптичного роману пов'язують його з неоготикою, в якій події розгортаються на тлі темних та моторошних картин природи, де наявний мотив краху цивілізації. Однією з показових рис неоготики є також страх людини перед загрозою втрати людської ідентичності, власної індивідуальності, що також характеризує і постапокаліптичний роман. Варто також зазначити, що неоготичний роман звертається до аналізу патологічних станів людської психіки, свідомості та сновидінь в умовах кризових ситуацій (божевілля, маніакально-депресивний психоз, суїцидальна криза), а саме катаклізми, вибухи, вторгнення зовнішніх сил провокують ці стани, що є безперечним доказом типологічної взаємопов'язаності наведених літературних явищ [4, с. 32].

У центрі неоготичних творів – криза сучасної цивілізації та суспільства, що тісно переплітається з мотивами загибелі людства та кінцем існування Землі як планети, представленими постапокаліптикою. Трагічні події в житті головних героїв наперед визначені дією невіддільних ім сил [1, с.101–102].

Слід згадати також, що постапокаліптичний та неоготичний романи сьогодні опинився у центрі уваги хорології – порівняно нової науки про саморуйнівні механізми цивілізації, що робить її вразливою для всіх видів тероризму, включаючи біологічний та комп'ютерний [5, с. 132]. На зміну традиційній екології приходить хорологія – наука про жахиття цивілізації як системи пасток і про людство як заручника створеної ним цивілізації.

Поєднання постапокаліптики та неоготики знайшло своє відбиття у романі видатного американського письменника сучасності – Кормака Маккарті «Дорога», який здобув престижну Пулітцерівську премію 2007 року. У 2009 році була здійснена екранізація роману режисером Джоном Хілкоутом [6, с. 1–3], яка також дістала високу позитивну оцінку критиків.

Сюжет роману розгортається через кілька років після невідомої катастрофи, що зруйнувала міста та стала причиною загибелі мільйонів людей, тваринного і рослинного світу. В повітрі постійно літають частинки попелу, а дні та ночі темні, похмурі та моторошні «Nights dark beyond darkness and the days more gray each one than what had gone before» («Ночі темніші за темряву та дні щодня сіріші та сіріші») [7, с. 3].

Від самого початку повісткування автор занурює читача у неоготичну атмосферу, що викликає почуття стривоженості та страху. У центрі – трагічна доля батька та маленького сина, що пішки йдуть на південь, щоб дістатися океану. Вони називають себе «хорошими хлопцями», які ще не втратили моральних орієнтирів серед жорстокості та аморальності світу після катастрофи (її причини не вказані у творі) і тому вони несуть у серці «вогонь» як останню надію на відродження людства. Але насправді їхня подорож немає жодного сенсу, оскільки і самий океан позбавлений будь-якого життя і фактично «мертвий». Світ повернувся після катастрофи до початкового мертвого хаосу, у ньому немає жодного сліду присутності Бога, а цивілізація залишила після себе гори сміття й попелу, загинула більшість людей на планеті, рослини і тварини. Тепер на Землі панують людожери, жорстокі банди й одинаки-вбивці.

Прикметна ознака твору – письменник вибудовує особливу символіку часу після глобальної катастрофи: у світі більше немає минулого часу, відсутній час майбутній, з яким можуть бути пов'язані якісь надії і перспективи. Минуле іноді постає у снах батька виразними різнобарвними деталями колишнього цивілізованого життя, де було місце для кохання, любові до інших, існувала справедливість та віра у майбутнє. Але хлопчик не знає і цього, оскільки він народився уже після катастрофи і не має жодного уявлення про те, що собою уявляло колишнє цивілізоване життя. Для персонажів, у яких навіть немає імен, існує лише час «сьогодні» і «зараз», а їхні думки зосереджені на тому, як їм вижити у конкретних жахливих ситуаціях, в які вони повсякчасно потрапляють і тому постійно мають виборювати своє природне право на життя.

При собі батько має револьвер із двома набоями – для себе і для сина, що у крайній небезпеці має застрелитися, аби уникнути гіршої смерті – бути з'їденим людожерами. Не додає оптимізму і той факт, що батько невиліковно хворий та його дні і так уже майже злічені. Моторошності також додають періодичні нав'язливі думки і навіть марення батька (один із показових мотивів неготики) про матір хлопчика та її трагічне самогубство через безвихідь: «He did not take care of her and she died alone somewhere in the dark and there is no other dream nor other waking world and there is no other tale to tell» («Він не піклувався про неї та вона померла в самоті десь у темряві, і немає більше іншої мрії, ані іншого пробудження світу, і ніякої іншої розповіді немає») [7, с. 16]. Письменник не акцентує на причинах її самогубства, але стає зрозуміло, що жінка не витримала жахиття існування після глобальної катастрофи, її чутлива психіка не змогла протистояти жорстокості, вона панічно боялася бути згвалтованою чи навіть з'їденою тими людськими істотами, які після катастрофи втратили будь-яке уявлення про цивілізоване життя.

На своєму довгому шляху вони зустрічають людей, що зберегли лише свою фізичну подобу, оскільки їхні цінності та принципи обмежувалися законами виживання у важких нелюдських умовах. Жах викликають картини, де мати їсть своє немовля засмажене на рожні, мародери розкрадають залишки майна, а пустельними вулицями розгулюють банди канібалів, щоб розчленувати і з'їсти нову жертву. Відчуття огиди та страху викликають натуралістичні та криваві описи цих подій: «Coming back he found the bones and the skin piled together with rocks over them. A pool of guts» (« Коли він повернувся, то знайшов кістки і зняту шкіру з камінням поверх знахідки. Справжнісінький басейн із людських кишок») [7, с. 36].

Люди втратили здоровий глузд, здатність до емпатії та співчуття, ними керують лише первісні природні, жорстокі інстинкти, всі загальнолюдські моральні принципи та етичні норми та цінності не мають жодного значення для тих, кому пощастило вижити. Письменник свідомо підсилює неоготичне начало твору, змальовуючи не лише похмурі пейзажі після катастрофи, а й наголошує на руйнівних її наслідках для внутрішнього світу індивідів, їхньої психології, коли звична цивілізація перетворюється на щось протилежне, позбавлене звичних орієнтирів, що підсилюється жахом ентропійного кінця людства. Більше немає держав, націй, світ переживає свою останню агонію. Літературознавець Стеценко спра-

ведливо наголошує щодо цього: «У романі змальовується картина світу, що гине, усе в ньому рухається до анігіляції, тут немає дихотомічної структурованості й синергетичних закономірностей» [8, с. 236]

Маккарті спробував відродити у творі щось на взірць звичного для традиції «класичної» європейської літератури жанр роману «дороги», але водночас це і не роман «дороги», оскільки подорож батька і сина насправді позбавлена будь-якого сенсу. Герої весь час мають рухатися вперед, принаймні якщо вони залишаються на одному місці, то відчуття жаху у них посилюється, і вони знову і знову вирушають у дорогу. І хоча батько і син, втікаючи, начебто і знаходять затишне житло, але тривалий час залишатися на одному місці для них небезпечно. Вони неухильно прямують до океану, погіршує їхнє становище прихід зими (щоправда, вони навіть не знають, який зараз місяць за календарем), яка також безжалюбно нищить залишки живого – людей, які просто замерзають на смерть. Майже діставшись місця призначення батько був поранений у ногу стрілою чоловіка, що намагався їх з сином вполювати для їжі. Ще один моторошний епізод, в якому людина є лише шматком м'яса: «He heard the dull thwang of the bowstring and felt a sharp hot pain in his leg» («Він почув приглушений звук натягування тятиви та відчув гострий біль у нозі») [7, с. 137].

Батько помирає, а його маленький син сидить поруч із його тілом, тримаючи тата за руку: «When he came back he knelt beside his father and held his cold hand and said his name over and over again» («Коли він повернувся, то присів навколішки коло батька, і тримаючи холодну руку, і повторював його ім'я знову і знову» [7, с. 146]. Хлопчик просто не знає, що робити далі: батько помер, а мета їхньої подорожі виявилася химерною, оскільки узбережжя океану також не придатне для повноцінного життя.

І хоча автор неодноразово наголошує на тому, що життя після катастрофи втратило найважливіші людські «сенси», а відсутність духовності перетворило людину на істоту, яка стала частиною хаосу, у романі чітко простежується лінія любові, яка все ще залишає надію на відродження цивілізації. Батько любить свого сина і переконаний у тому, що Бог якщо і відвернувся від людства у таких трагічних обставинах, то його божественне слово здатне відродитися у словах і вчинках його сина. І, дійсно, саме хлопчик виявляє здатність до співчуття і справедливості, саме він стримує і зупиняє батька, коли той готовий які усі інші втратити остаточно людське обличчя, відповідаючи на зло ще більшою жорстокістю і злом. Хлопчик, на відміну від батька, не дивиться на людей, що зустрічаються на шляху, як на злодіїв та ворогів.

Роман Маккарті «Дорога» за своєю основною тональністю можна визначити як ентропійний постапокаліптичний твір, у якому риси неоготики підсилюють основні мотиви глобальної катастрофи людства, коли цивілізація стає далекою історією, а на Землі залишається людина, що поставлена перед важким вибором: відшукати у своєму серці основні моральні імперативи та культурні цінності або перетворитися на доісторичного дикуна з його інстинктами та злочинними бажаннями. Психологічна автентичність виведених характерів базується на складному поєднанні трагічних і драматичних обставин, де неоготичні образи «мертвої» природи, грабіжників, гвалтівників і злочинців створюють особливу атмосферу «жаху» у романі, підсилюють відчуття катастрофи і безвиході, поглиблюють уявлення про трагічний фінал людства, яке опинилося перед складною проблемою, за словами одного з персонажів, «останньої людини», яка навіть не буде знати про те, що вона остання.

Список використаних джерел

1. Нагачевська О. Постапокаліптичний роман США на межі ХХ–ХХІ ст. / О. Нагачевська // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – 2013. – № 27. – С. 300–305.
2. Hyong-jun M. The Post-Apocalyptic Turn: a Study of Contemporary Apocalyptic and Post-Apocalyptic Narrative Hyong-jun Moon University of Wisconsin / Moon Hyong-jun. – Wisconsin: University of Wisconsin Milwaukee, 2014. – 276 p.
3. Кулешір М. Апокаліптична художня література: особливості жанру / М. Кулешір // Сучасні літературні студії. У просторі наукового пошуку В.І. Фесенко. – 2014. – № 11. – С. 331–341.
4. Багауєв Ю. Неоготические сюжеты в современной художественной культуре / Ю. Багауєв // Гуманитарный вектор. – 2013. – № 4. – С. 30–32.

5. Эпштейн М.Н. От знания – к творчеству. Как гуманитарные науки могут изменять мир / М.Н. Эпштейн. – М.-СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2016. – 480 с.
6. Sanchez C.M. Survival and Morality in Cormac McCarthy's The Road: Exploring Aquinian Grace and the Boy as Messiah / Carla M. Sanchez. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1031/survival-and-morality-in-cormac-mccarthys-the-road-exploring-aquinian-grace-and-the-boy-as-messiah> (останне звернення 01.04.2018).
7. MacCarthy C. The Road / Cormac M. MacCarthy. – N.-Y.: Picador, 2015. – 256 с.
8. Стеценко Е.А. Концепты хаоса и порядка в литературе США (от дихотомической к синергетической картине мира) / Е.А. Стеценко. – М.: ИМЛИ РАН, 2009. – 264 с.

References

1. Nogachevska, O. Postapokaliptychnyj roman SShA na mezhi XX-XXI st. [Postapocalyptic novel in the USA of the 20th-21st century]. Gumanitarna osvita v tehnicnyh vyshhyh navchal'nyh zakladah [Humanities in the technical universities], 2013, no. 27, pp. 300-305.
2. Hyong-jun, M. The Post-Apocalyptic Turn: a Study of Contemporary Apocalyptic and Post-Apocalyptic Narrative. Wisconsin, University of Wisconsin Milwaukee Publ., 2014, 276 p.
3. Kuleshir, M. Apokaliptychna hudozhnja literatura: osoblyvosti zhanru [Apocalyptic fiction: genre peculiarities]. Suchasni literaturni studii'. U prostori naukovoogo poshuku V.I. Fesenko [Contemporary literary studies. In the scientific search after V.I. Fesenko], 2014, no. 11, pp. 331-341.
4. Bagauv, J. Neogoticheskie sjuzhety v sovremennoj hudozhestvennoj kul'ture [Neogothic plots in contemporary fiction]. Gumanitarny vector [Humanity vector], 2013, no. 4, pp. 30-32.
5. Epstein, M.N. Ot znaniya – k tvorchestvu. Kak gumanitarnye nauki mogut izmenjat' mir [From knowledge to creation. The way humanities change the world]. Moscow, Centre of humanities Publ., 2016, 480 p.
6. Sanchez, C.M. Survival and Morality in Cormac McCarthy's The Road: Exploring Aquinian Grace and the Boy as Messiah, 2015. Available at: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1031/survival-and-morality-in-cormac-mccarthys-the-road-exploring-aquinian-grace-and-the-boy-as-messiah> (Accessed 1 Aprile 2018).
7. MacCarthy, C. The Road. New-York, Picador Publ., 2015, 256 p.
8. Stecenko, E.A. Koncepty haosa i porjadka v literature SShA (ot dihotomicheskoy k sinergeticheskoy kartine mira) [Concepts of chaos and order in the literary of the USA (from dichotomic to synergetic world model)]. Moscow, IMLI RAN Publ., 2009, 264 p.

В статье анализируются основные художественные и эстетические принципы изображения постапокалиптического будущего цивилизации в контексте новой готики в романе Кормака Маккарти «Дорога». Писатель органично совмещает в произведении элементы южной готики с новым специфическим явлением – постапокалиптикой. Выявлены основные типологические черты постапокалиптического романа и его взаимосвязь с неоготикой. Проанализированы сюжет и проблематика романа «Дорога» в аспекте таких характеристик как присутствие в произведении странных фантазмагоричных, как правило, «ужасных» образов; наличие неоготических персонажей, которые оказываются способными на ужасные преступления; обращается внимание на использование автором трагических символов и аллегорий; о себе заявляет большое количество «зашифрованных» метафор, которые углубляют читателя в трагическое ощущение обреченности мира и человека, их возможной духовной деградации и даже гибели, которые возможны в результате неизвестного катаклизма или катастрофы. Автор статьи приходит к выводу, что роман Маккарти «Дорога» по своей основной тональности можно определить как энтропическое постапокалиптическое произведение, в котором черты неоготики усиливают основные мотивы глобальной катастрофы человечества, когда цивилизация становится далекой историей и человек как личность предстает перед новыми моральными и историческими вызовами.

Ключевые слова: постапокалиптика, постапокалиптический роман, неоготика, южная готика, энтропическое произведение, роман «дороги».

This article analyzes main fictional and aesthetic principles of post-apocalyptic future depiction of civilization in the context of neogothics in the novel "The Road" by Cormac MacCarthy. The writer combines elements of the south gothics with a new specific phenomenon called post-apocalyptic. In literary science apocalyptic novel is analyzed according to main subgenres: apocalyptic and post-apocalyptic. Apocalyptic novels discuss approaching of catastrophe (flood, epidemic, etc.). Post-apocalyptic novel presents the world after catastrophe and the core issue is tragedy of civilization on decline background as a result of tragic circumstances and events. The author of the article tries to analyze the typological features of post-apocalyptic novel revealed and connections with neogothics highlighted. The plot and problems of the novel "The Road" are presented taking into consideration phantasmagoric "horrible" images; neogothic characters, who are able to commit terrible crimes; special attention is focused on tragic symbols and allegories; there are a lot of "ciphered" metaphors, which deepens reader into tragic feeling of fatality, spiritual degradation of human and world and even death as a result of unknown catastrophe or cataclysm. The author concludes that genre of the novel "The Road" by Cormac MacCarthy can be defined as entropic post-apocalyptic work in which main features of neogothics are enforced by clue motives of global human catastrophe. Psychological authenticity of characters is based on complicated combination of tragic and dramatic circumstances, where neogothic images of "dead" nature, robbers and rapists create specific atmosphere of "horror" in the novel. Contemporary post-apocalyptic and neogothic novels are analyzed by horology – a science of self-destructing mechanisms of civilization, which make it vulnerable to all kinds of terrorism, including biological and information technology.

Key words: post-apocalyptic, post-apocalyptic novel, neogothics, south gothics, entropic fiction, novel of the "road".

Одержано 3.03.2018.